

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурій М.О. Громадянське виховання старшокласників у Великій Британії: Автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" – Дрогобич, 2008. – 20 с.
2. Сазоненко Г.С. Педагогіка успіху. – К.: Гнозис, 2004. – 684 с.
3. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка: Навчальний посібник. – 2-ге вид., стер. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. – 320 с.
4. Citizenship Education at School in Europe. United Kingdom (England, Wales, Northern Ireland). 2004/2005. – 22 p.
5. Citizenship Education at School in Europe. 2006. – Режим доступу: www.eurydice.org/pls.
6. "Putting the World into World-Class Education – An International Strategy for Education, Skills and Children's Services", DfES, 2004
7. Singh John. Elements of Educational Reform in England Strategies for Educational Reform: from Concept to Realisation. – Council of Europe Publishing, – 2000. – 177 p.

УДК 355.5

В.О. Мазуренко

Сумський державний університет

І.В. Ємець

Сумський державний

педагогічний університет

МЕТА, СУТНІСТЬ І ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ

У статті розкривається мета, сутність і шляхи реалізації проблемного методу навчання як однієї із форм активного навчання у вищій школі.

В статье раскрывается цель, сущность и пути реализации проблемного метода обучения как одной из форм активного обучения в высшей школе.

The purpose, essence and ways of realization of problem method of teaching, as one of the forms of the active teaching at higher school are considered in the article.

Вимоги, що ставляться до вдосконалення системи підготовки фахівців військового та цивільного призначення, викликають необхідність переходу ВНЗ на інтенсивний шлях розвитку через упровадження активних методів навчання (АМН).

Активні методи навчання базуються на експериментально встановлених фактах про те, що в пам'яті людини остаточно залишається до 90 % того, що вона робить, до 50% того, що вона бачить і лише 10 % того, що чує. Тому можна сказати, що на процес отримання знань, формування вмінь і навичок якнайкраще впливає проблемний метод навчання (проблемне навчання).

Сучасну систему навчання не можна визнати повноцінною, якщо вона не буде включати елементи проблемності. Сутність цього методу полягає в тому, що знання не повідомляються в готовому вигляді, а перед слухачем ставиться проблема для самостійного вирішення, у ході якого він приходить до усвідомлених знань. Це один з методів активного навчання, який сприяє організації пошукової діяльності слухачів, формує в них навички продуктивного, творчого вивчення дисципліни.

Репродуктивні методи не реалізують завдання формування творчої самостійності. А метою проблемного навчання є не тільки засвоєння системи знань, а й формування пізнавальної самостійності, розвиток творчості.

Центральне місце в проблемному навчанні займають проблемна ситуація і проблема (завдання).

Саме вирішення проблеми виступає як пошук у системі: завдання – усвідомлення проблеми – пояснення асоціацій і поява припущень – перевірка припущень – виключення непідтверджених припущень – виникнення і перевірка нових припущень – вирішення завдання. Таким чином, проблемна ситуація – це ситуація, у яку потрапляє слухач, зустрічаючись з перешкодами, і їх необхідно долати.

Процеси засвоєння і застосування знань здійснюються в ході пошуків розв'язання проблемних ситуацій. У зв'язку з цим кожен викладач проблемне викладання свого предмета має бачити як створення системи дидактичних прийомів, що забезпечують активізацію створення проблемних ситуацій. Проблемна ситуація складається з трьох головних компонентів:

- потреби нового знання або способу дій;
- невідомого знання, яке потрібно засвоїти;
- досягнутих, засвоєних у ході навчання знань, умінь і навичок.

Проблемна ситуація викликає у слухачів потребу звернутися до власного практичного досвіду, але з більш глибоким узагальненням та переоцінкою. Головними заходами щодо створення проблемних ситуацій є посилення протиріч, показ їх у зіткненні та несумісності; включення питань, завдань і ситуацій з вибором відповідей; заохочування слухачів до дослідження реальних наукових проблем тощо.

Проблема (задача, утруднення) у широкому розумінні – це складне теоретичне або практичне питання, яке потребує розв'язання, вивчення й дослідження; у науці – суперечлива ситуація, котра виступає у вигляді

протилежних позицій у поясненні будь-яких явищ, об'єктів, процесів і потребує адекватної теорії для її розв'язання. Формою стислого виразу проблеми, як правило, є окреме питання або система питань.

Проблема – це результат аналізу слухачем проблемної ситуації, яка створена керівником заняття або життям. Повний цикл дій мозку щодо вирішення проблеми складається з таких етапів: виникнення проблемної ситуації, усвідомлення сутності ускладнення та формування проблеми, пошук способу вирішення проблеми, доказ і перевірка правильності вирішення.

Вищий рівень активності самостійної пізнавальної діяльності слухачів досягається тоді, коли вони в ситуації, що виникла, самі формулюють проблему, висловлюють припущення, обґрунтовують гіпотезу, визначають її та перевіряють правильність вирішення проблеми, опираючись на досвід, який мають.

Проблемне навчання – один із типів розвиваючого навчання, істотною особливістю якого є зближення психології мислення людини з психологією навчання. Проблемне навчання найповніше відповідає завданням розвитку творчого мислення студентів. Суть проблемного навчання полягає в пошуковій діяльності студентів, яка починається з постановки питань, розв'язання проблем і проблемних завдань, закладених у навчальних програмах і підручниках, у проблемному викладі та поясненні знань викладачем, у різноманітній самостійній роботі слухачів. Велике значення має також мотиваційна сторона проблемної ситуації, наявність у студента такого рівня знань, умінь і навичок, який був би достатнім, щоб почати пошук невідомого результату або способу виконання завдання.

Проблемне навчання – це не лише активне засвоєння матеріалу в навчальному процесі через вирішення проблемної ситуації, а й оволодіння методами отримання цих знань.

Зрозуміло, це не означає, що не потрібно використовувати інші методи навчання, тому що на вирішення деяких проблем потрібен час, інтеграція знань з інших предметів.

Головними формами проблемного навчання є:

- проблемне викладання;
- частково-пошукова діяльність;
- самостійна дослідницька діяльність.

Проблемний виклад знань – метод навчання, під час якого викладач не лише повідомляє слухачам готові знання (кінцеві висновки науки), а й відтворює певною мірою шлях їх відкриття. Технологія проблемного викладання має такий вигляд: викладач формулює проблему, виявляє внутрішні протиріччя, що виникають під час її розв’язання, висловлює припущення (гіпотезу), обговорює його, доводить істинність за допомогою експерименту, формулює висновок.

Проблемне викладання потребує цілеспрямованої методичної роботи щодо підготовки навчального матеріалу з метою виділення проблемних питань і завдань, які будуть вирішуватись під керівництвом керівника заняття.

Під час **частково-пошукової діяльності** керівник спрямовує роботу *слухачів* за допомогою спеціальних питань, які потребують самостійних міркувань слухачів і активного пошуку правильної відповіді (вирішення).

Дослідницька діяльність слухачів реалізується в самостійному виконанні завдання і передбачає наявність проблеми та виконання всієї послідовності процесу дослідження. Вона здійснюється в різних формах: написання реферату та доповіді; розробка курсових завдань (робіт, проектів); дослідження окремих питань.

Зробити повноцінним навчання в наш час без використання технічних засобів просто неможливо. Сьогодні чітко взято курс на інформатизацію навчального процесу, широке використання Інтернету й інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу. Це вимагає і так званий Болонський процес. За Болонським процесом освіта без науки – це просто навчання.

Отже, важливе місце в проблемному викладанні матеріалу відводиться технічним засобам. Використання комп’ютерної техніки, мультимедійних систем дає можливість виготовляти кодограми, які дозволяють уточнити процес вирішення проблеми, надати їм видимого образу.

Залежно від складу та якості підготовки слухачів проблемне навчання може здійснюватись на різних рівнях складності й самостійності. Рівні та способи дій керівника заняття і слухачів наведені в табл. 1.

Рівні проблемного навчання і способи дій керівника та слухачів під час заняття

Номер рівня	Дія керівника	Дії тих, хто навчається
Перший	Проблемно викладає та пояснює навчальний матеріал	Засвоюють зміст і методику викладання проблемного матеріалу, запитують і відповідають на отримані питання
Другий	Створює проблемні ситуації в ході заняття	Разом з керівником аналізують проблемні ситуації, формують проблеми та знаходять способи їх вирішення
Третій	Створює проблемну ситуацію та стимулює самостійність у діях слухачів	Самостійно визначають та вирішують проблему
Четвертий	Наводить невпорядковані вихідні дані для прийняття рішення слухачами	Самостійно визначають, формують і вирішують проблему

Наведена в табл. 1 типологія рівнів проблемного навчання й особливостей проблемних ситуацій показує, чим вони обумовлені. Це необхідно враховувати керівнику під час підготовки та проведення занять з різними категоріями слухачів.

Розглядаючи проблемне навчання і залежність формування навчально-пізнавальних мотивів від організації навчального процесу, потрібно враховувати, який зі способів організації процесу вирішення проблемної ситуації використовується:

- спосіб немотивованої вимоги;
- спосіб цільової вимоги;
- навчально-проблемний спосіб.

У ході вирішення завдання за допомогою немотивованого способу умови доводяться без формулювання навчальної мети й обґрунтування необхідності вирішення. Потрібно лише якнайшвидше знайти спосіб вирішення й отримання результату.

Під час вирішення завдань способом цільової вимоги формулюється мета завдання, але не визначається порядок його вирішення.

Використовуючи навчально-проблемний спосіб (найбільш раціональний), в ході вирішення проблемної ситуації (завдання) визначаються як мета, так і процес її досягнення.

Навчально-проблемний спосіб має три різновиди, залежно від того, яка проблемна ситуація створюється поставленим завданням:

- дослідницька;
- пізнавальна;
- навчальна.

Діяльність керівника заняття під час проблемного навчання передбачає:

- пошук проблеми і створення проблемної ситуації;
- знання або пошук найефективнішого способу її вирішення;
- керівництво аудиторією на етапі визначення проблеми;
- надання допомоги слухачам під час аналізу умов та вибору плану вирішення завдання;
- уточнення під час формулювання слухачами проблеми;
- допомогу в пошуках способів самоконтролю;
- обговорення припущених помилок та їх впливу на результат вирішення завдання;
- організацію колективного обговорення вирішеної проблеми з поясненням можливих шляхів реалізації на практиці.

Головне завдання проблемного навчання – навчити слухача самостійно отримувати знання і вміло використовувати їх на практиці.

Проблемне навчання за правильної організації стимулює розвиток розумових здібностей, творчого мислення слухачами та їх самостійності. В.О. Сухомлинський у зв'язку з цим писав: «Мислення набуває характер праці за умови, якщо воно цілеспрямоване».

Відомо, що мислення – це найвищий рівень пізнання, процес відображення об'єктивної дійсності. Цей процес складається з багатьох розумових операцій: аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизації, класифікації та систематизації.

Необхідність у мисленні виникає тоді, коли з'являється мета, проблема, інакше кажучи, проблемна ситуація. Залежно від змісту завдання розрізняють такі види мислення: практичне, наочно-образне, теоретичне.

Процес формування прийомів розумової діяльності повинен відповідати схемі: засвоєння змісту прийому – його самостійне застосування – перенесення на нові ситуації.

Головним для творчого мислення є нешаблонність, уміння охопити завдання всебічно з урахуванням реальних умов, інакше кажучи, системно,

комплексно.

Творчість – це найвищий рівень пізнання, складний психологічний процес. Він існує як синтез пізнавальної, емоційної та вольової сфер свідомості. Особливе місце у творчому мисленні займає уява.

Військова діяльність як одна із різновидів управління потребує від офіцера розвинутого оперативно-тактичного мислення й уяви як основи передбачення майбутнього бою (операції). Передбачати свої майбутні дії та протидії ворога, уміло прогнозувати їх розвиток – одне з найважливіших завдань професійної підготовки офіцерів та їх підлеглих. Розвиток уяви і творчості у практичній діяльності є найважливішими умовами формування особистості сучасного фахівця. Засобами впливу на розвиток уяви і творчості можуть бути такі форми занять, як проблемна лекція, семінар, творча дискусія. Проблемні ситуації потрібно створювати під час проведення всіх видів занять і визначення завдань для самостійної роботи слухачам.

Творчо мислити потрібно на всіх заняттях, тому що вони вимагають активності, вольових і емоційних якостей, тривалої підготовки і напруженої праці. Провідне місце в цьому належить проблемній лекції. Вона підвищує активність і піднімає науковий рівень навчального матеріалу. Найкращих результатів, як свідчать досвід читання лекцій у ВНЗ, досягають тоді, коли проблемна лекція має таку структуру:

- формування проблеми;
- пошук шляху її вирішення;
- доказ правильності її вирішення;
- вказівки щодо проблем, які будуть вирішені на наступних заняттях.

Лекція вважається проблемною, якщо під час її проведення реалізується принцип проблемності. У той же час необхідно дотримуватися виконання двох взаємопов'язаних умов:

- реалізація принципу проблемності під час вибору та дидактичної обробки змісту навчального курсу лекції;
- реалізація принципу проблемності під час розкриття змісту безпосередньо на лекції.

Таким чином, керівник заняття, створюючи проблемні ситуації (проблеми), спонукає слухача до мислення, а разом з тим – до самостійної пізнавальної діяльності. Така лекція, на відміну від традиційної, вчить слухачів

думати, бачити проблему самостійно з подальшим знаходженням способів її вирішення.

Проблемна лекція забезпечує творче засвоєння майбутніми спеціалістами принципів і закономірностей науки, яку вивчають, активізує навчально-пізнавальну діяльність слухачів, їх самостійність на заняттях і дозволяє надбати знання з наступним застосуванням їх на практиці.

Метод проблемного навчання використовують під час проведення інших видів занять (групових, практичних занять, семінарів). Головним під час проведення занять цих видів є розвиток творчого підходу до вирішення отриманих завдань, а також для формування умінь та навичок самостійного оволодіння навчальним матеріалом.

Визначення питань (завдань), призначених для створення проблемної ситуації, є найскладнішим і творчим процесом під час розробки навчально-методичних матеріалів, оскільки практично неможливо спрогнозувати способи вирішення проблемної ситуації слухачами.

Під час проведення заняття від керівника вимагається необхідна психолого-педагогічна підготовка, глибоке знання та розуміння сутності проблемного навчання та методів вирішення проблемних ситуацій.

Беручи до уваги все вищевикладене, можна навести один із варіантів роботи керівника щодо підготовки та проведення проблемного заняття. Послідовність його дій може бути такою:

- 1) уточнення вихідних даних, які є необхідними для розробки навчально-методичних матеріалів до заняття;
- 2) вивчення теоретичних положень і рекомендацій щодо застосування проблемного методу під час проведення конкретного виду занять;
- 3) з'ясування готовності слухачів до роботи на відповідному занятті;
- 4) формулювання навчальної мети заняття;
- 5) розробка питань для створення проблемних ситуацій на занятті;
- 6) формулювання навчальних проблем;
- 7) визначення можливих шляхів вирішення навчальних проблем;
- 8) надання допомоги слухачам у вирішенні проблем;
- 9) розробка плану обговорення вирішених проблем;
- 10) підбиття підсумків заняття та ставлення завдань для самостійної роботи.

Таким чином, застосування проблемного методу навчання забезпечить

високу ефективність проведення занять, сприятиме високій активності та творчості слухачів під час надбання необхідних професійних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесніков В.О., Мазуренко В.О., Петренко В.М. Управління повсякденною діяльністю підрозділів в мирний час: Підручник. – Суми: Слобожанщина, 2001. – 483 с.
2. Військова освіта: Збірник наукових праць. – Київ: Видання академії, 2001. – 223 с.
3. Грицай М.П., Колесніков В.О., Мазуренко В.О. та ін. Організація і планування бойової підготовки в батареї. – Суми: ВАТ „СОД” Видавництво „Козацький вал”, 2003. – 182 с.

УДК 378.4(4)(09)

Д.В. Мартиненко

Сумський державний

педагогічний університет

ДОБРОЧИННІСТЬ І МЕЦЕНАТСТВО У ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПРОСВІТИТЕЛІВ XV – XVI СТ.

У статті аналізується система гуманістичних цінностей Ю. Дрогобича, П. Русина, С. Оріховського; зосереджується увага на аспектах патріотизму, захисту і розвитку рідної мови й освіти, доброчинності, піднесенні рівня національної самосвідомості.

В статье анализируется система гуманистических ценностей Ю. Дрогобича, П. Русина, С. Ориховского; акцентируется внимание на аспектах патриотизма, защиты и развития родной речи и образования, благотворительности, поднятии уровня национального самосознания.

The article gives the analysis of the system of humanistic values of U. Drogobich, P. Rusin, S. Orichovskiy; focuses on the aspects of patriotism, defence and development of national language and education, virtuosness, the rise of national self-consciousness.

Постановка проблеми. Коли йдеться про становлення таких культурно-освітніх феноменів, як доброчинність, меценатство, приватна ініціатива в освіті, більшість дослідників пов'язують їх тільки з вітчизняною християнською традицією, започаткованою ще у княжу добу. Нам же здається доцільним шукати витоки цих явищ не тільки в межах візантійсько-слов'янської парадигми, що тривалий час панувала в Україні, але й дослідити їх європейське походження (в ренесансній культурі та університетській практиці). Адже на межі XV ст. відбулися глобальні ментальні зрушення: унаслідок активізації навчання українців за кордоном здійснюється поступова переорієнтація з грецького культурного коду, який значною мірою виснажив себе, на європейську систему цінностей. Тому важливо простежити контекст цих взаємовпливів, насамперед завдяки аналізу соціально-етичної доктрини